

УДК: 339.97

А.С. Філіпенко

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА: СТРУКТУРА І ФУНКЦІЇ

Стаття присвячена розгляду історичного генезису, структури і функцій міжнародної економічної політики (МЕП). Аналізуються передумови, принципи та форми МЕП. Відзначаються актуальність даної проблематики в умовах глобалізації та поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків України.

The article is devoted to the considering of historical genesis, structure and functions of international economic policy (IEP). Prerequisites, principles and forms of IEP are analyzing. It is mentioned the importance of this problem under conditions of globalization and deepening of foreign economic relations of Ukraine.

Ключові слова: міжнародна економічна політика, транснаціоналізація, економічна глобалізація, світове господарство, структурні рівні.

Міжнародна економічна політика (МЕП) є продовженням державної (національної) економічної політики в міжнародних відносинах, у глобальному середовищі. Основними передумовами її виникнення (становлення) і розвитку стали формування світового товарного ринку на перетині XV–XVI століть, поглиблення та диверсифікація міжнародного поділу праці, спеціалізація окремих країн та регіонів (XVII–XVIII ст.), утворення цілісної системи світового господарства (кінець XIX ст.), транснаціоналізація та глобалізація економічних процесів (XX – початок XXI ст.). У сучасних умовах посилилася тенденція до зростання економічної взаємозалежності країн на фоні помітної диференціації між ними у рівнях соціально-економічного розвитку, що зумовило необхідність пошуку шляхів та механізмів поєднання їхніх різновекторних інтересів засобами та інструментами міжнародної економічної політики. Ще однією важливою передумовою МЕП є вичерпання ресурсів традиційного індустріального розвитку, загострення конкуренції у даній сфері економічної діяльності, що вимагає узгодження позицій сторін у відповідності з сучасними цивілізаційними цінностями, тобто не воєнними діями, як це відбувалося раніше, а на дипломатичній основі, шляхом переговорів у рамках міждержавних відносин, регіональних інтеграційних об'єднань чи міжнародних організацій.

Головними віхами МЕП на попередніх етапах були запровадження вільної торгівлі (XVIII ст.), в першу чергу на європейському континенті, та прийняття в міжнародних валютних відносинах золотого стандарту (XIX ст.), що значним чином прискорило розвиток міжнародних економічних контактів, сприяло формуванню цілісної, врівноваженої міжнародної економічної системи.

Міжнародна економічна політика базується на трьох головних принципах: свобода, рівність та взаємовигідний обмін. Дані принципи сформульовані в різноманітних міжнародних документах. Їхнє концентроване вираження та найповніше розкриття знайшло відображення у прийнятій у травні 1974 р. на Спеціальній сесії Генеральної

асамблеї ООН «Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку (НМЕП)», (резолюція 3201) та відповідної Програми дій. У грудні 1974 р. на 29-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Хартію економічних прав та обов'язків держав (резолюція 3281). І Декларація, і Хартія містять принципи, які повинні управляти економічними відносинами між державами. Дані принципи становлять певним чином і основу міжнародної економічної політики, водночас не вичерпуючи її змісту та різноманітних форм прояву. Зasadничі принципи МЕП були суттєво доповнені іншими важливими документами, прийнятими в рамках ООН, її економічних підрозділів, на засіданнях Групи 7 (8), а потім Групи 20 найрозвинутіших та найвпливовіших держав світу. Окремі аспекти задекларованих принципів знаходять своє відображення в діяльності ГАТТ-СОТ, МВФ, Світового банку, тощо. Реальна ж практика сучасних міжнародних економічних відносин засвідчує все ще існуючий величезний розрив між проголошеними принципами та їхнім втіленням у життя, що було і залишається нагальним завданням МЕП.

В нинішніх умовах у наукових та політичних колах все більше стверджується думка про необхідність створення глобальної регуляторної системи, яка б урахувала світові політико-економічні реалії та спиралася на теоретично та методологічно обґрунтовані концепції, що об'єктивно відтворюють суть і зміст світового господарства і міжнародних економічних відносин. Однією з провідних є гіпотеза гегемонії, у відповідності з якою і стабільне функціонування світогосподарської системи, і здійснення оптимальної міжнародної економічної політики неможливе без ієрархічного (організаційного) елемента у вигляді однієї домінуючої держави чи малої групи країн. Такий висновок випливає з того, що, по-перше, у глобальній регуляторній системі взаємодіє велика група держав, чим суттєво ускладнюється узгодження їхніх інтересів. По-друге, чим більше країн залучено до системи МЕП, тим меншим є очікуваний внесок кожної з них у вирішення того чи іншого питання. По-третє, створеній системі буде постійно загрозувати намагання окремих держав отримати переваги над іншими країнами внаслідок порушення правил (торговельні обмеження, маніпуляції з валютним курсом, тощо).

Так само, як внутрішня економічна політика, МЕП має цілі різного часового проміжку: короткострокові, середньострокові та довгострокові. Короткострокові цілі спрямовані на досягнення певних результатів, пов'язаних з поточними ринковими умовами (стабілізація цін, виконання договірних зобов'язань, корекція експортно-імпоротної політики з метою врегулювання проблем торговельного балансу тощо). Середньостроковий характер мають цілі, що передбачають поліпшення макроекономічної ситуації в країні на основі економічного зростання (залучення іноземних інвестицій, поліпшення інвестиційного клімату, зміни в податковій системі, залучення зовнішніх кредитів, забезпечення стабільності національної валюти та ін.). Довгострокові виміри притаманні цілям структурного характеру: зміна позиції країни в міжнародному поділі праці, трансформація структури виробництва і експорту внаслідок визначення профілю міжнародної спеціалізації, забезпечення сталої рівноваги платіжного балансу.

МЕП характеризується розгалуженою, ієрархічною інституційною структурою мега-, мета-, макро-, мезо- та мікрорівнів. Мегарівень є глобальним за своєю суттю і включає в себе діяльність Економічної і Соціальної ради ООН, інших її економічних підрозділів, Світової організації торгівлі, МВФ і Світового банку, ЮНКТАД, Міжнародної організації праці, ЮНІДО та ін. На даному рівні обговорюються та приймають-

ся рішення, які зачіпають усі без винятку країни світу та всі сфери економічної діяльності глобальних масштабів (цілі розвитку тисячоліття, торгівля, інвестиції, фінанси, банківська діяльність, зайнятість та міжнародна міграція робочої сили, тощо). Незважаючи на глобальність програм, заходів та рішень, що приймаються на даному рівні, вони в переважній більшості забезпечуються відповідними ресурсами, засобами, механізмами та інструментами реалізації.

Метарівень МЕР притаманний діяльності регіональних інтеграційних об'єднань, у межах яких, залежно від досягнутої стадії інтеграційної взаємодії, координуються та узгоджуються окремі сфери економічної політики (торговельна, промислова, аграрна, фінансова, митна, структурна та ін.). На ранніх, початкових стадіях інтеграції предметом МЕР є переважно торговельні, митні питання (преференційна зона, зона вільної торгівлі). На наступних етапах (митний союз, спільний ринок) формується спільна торговельна політика інтеграційного об'єднання щодо третіх країн та вирішується комплекс питань, пов'язаних із забезпеченням «чотирьох свобод», тобто вільного пересування в межах об'єднання товарів, послуг, капіталу та робочої сили. В умовах єдиного ринку, економічного і валютного союзу запроваджується спільна та єдина економічна політика наднаціонального характеру (спільна сільськогосподарська політика ЄС та інші секторальні політики, єдина грошово-кредитна політика зони євро, тощо).

Національно-державний (макрорівень) МЕР має чотири основних виміри: держава – міжнародні економічні та фінансові організації; держава – регіональне інтеграційне (торговельне) об'єднання (угруповання); держава – держава; держава – ТНК, банківські, фінансові, інвестиційні та інші зарубіжні юридичні особи. На даному історичному етапі державний рівень залишається головним, визначальним у здійсненні міжнародної економічної політики з огляду реалізації національних економічних інтересів у глобальному середовищі.

Мезорівень МЕР охоплює галузеву взаємодію, насамперед у споріднених сферах, що знайшло своє втілення в укладанні низки товарних угод (з вовни – 1928 р., з олова – 1931 р., з цукру – 1931 р., з пшениці – 1933 р., з кави – 1962 р., з какао – 1972 р. та ін.). Головною метою міжнародних товарних угод є стабілізація цін на відповідні товари на світовому ринку шляхом створення стабілізаційного резерву, встановлення в межах норм і правил ГАТТ-СОТ експортних квот, прямого скорочення експорту. Стабілізаційні резерви створюються у формі товарів чи готівки із внесків членів угоди та використовуються для інтервенцій при регулюванні цін.

Нарешті, мікрорівень МЕР є найнаситенішим та найдинамічнішим у контексті як кількості суб'єктів (лише ТНК налічується близько 70 тис. та 700 тис. їхніх філій), так і обсягу трансакцій (десятки і сотні мільярдів протягом року). Водночас діяльність ТНК залишається найменш врегульованою в міжнародно-правовому аспекті, що часто-густо породжує серйозні колізії у їхніх взаємовідносинах з національними державами (один з останніх великих прикладів – Брітіш Петроліум, США, 2010 р.). Характерно, що кодекс поведінки ТНК, що тривалий час розроблявся в ООН за рішенням її Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї (1974 р.), так і не було прийнято внаслідок серйозних розбіжностей у підходах промислово розвинутих країн та країн, що розвиваються. Паліативним рішенням було прийняття Кодексу поведінки ТНК Міжнародною організацією праці (1977 р.).

У структурі міжнародної економічної політики важливе місце посідають механізми та інструменти її реалізації. Міжнародні угоди та договори є традиційною формою інституціоналізації двостороннього та багатостороннього економічного співробітництва.

У них визначаються напрями та умови міжнародного співробітництва, принципи вирішення спорів, шляхи урегулювання торговельних та платіжних балансів, правила кредитно-інвестиційної політики, тощо. Транснаціоналізація та економічна глобалізація спричинили трансформацію змісту і форм міжнародних угод і договорів. По-перше, двосторонні угоди, що переважали на попередніх етапах, поступилися місцем багатостороннім. По-друге, угоди, у яких детально визначалися масштаби та форми економічного співробітництва, замінені на рамкові угоди, що визначають головним чином принципи такої співпраці. По-третє, в процесі формування міжнародної економічної політики держави відмовилися від детальних короткострокових договорів (терміном до 1 року) на користь багатосторонніх рамоквих і довгострокових. По-четверте, товарні угоди трансформувалися в економічні, які охоплюють не лише товарний обмін, а широкое коло співробітництва у сфері виробництва, науки і техніки, фінансів, кредиту, інвестицій, технологій та ін.

В інституційній структурі МЄП зростає роль і значення міжнародних економічних і фінансових організацій. Відносно мирна друга половина ХХ ст., позитивна світова економічна динаміка, що супроводжувалася поглибленням та диверсифікацією міжнародного поділу праці, транснаціоналізацією виробництва і обміну, економічною глобалізацією, сприяли появі низки міжнародних міждержавних та недержавних організацій, генетично пов'язаних із першими міжнародними організаціями початку ХІХ ст. У даний час розрізняють глобальні, регіональні, універсальні та спеціалізовані міжнародні організації, які в сукупності становлять розгалужену інституційну систему міжнародної економічної політики.

Серед основних інструментів МЄП – міжнародні ціни, які мають об'єктивну ринкову основу, але можуть коригуватися в певних межах міжнародними організаціями (цінова політика ОПЕК щодо сирої нафти); міжнародна валюта (СПЗ, євро); тарифні ставки та нетарифні обмеження в рамках СОТ. Інструменти міжнародної економічної політики можуть мати міжнародний та наднаціональний характер. Останній притаманний інтеграційним об'єднанням найвищого рівня (економічний і валютний союз).

У використанні засобів та інструментів МЄП існує два основних підходи: заснований на жорстких правилах та дискреційний. Зазначимо, що дискреційна політика – політика, яка дозволяє її розробникам приймати рішення, відмінні від політики, що ґрунтується на негнучких правилах. Прибічники жорстких правил орієнтуються, по-перше, на стандартні наукові висновки міжнародної мікроекономіки та міжнародної макроекономіки, які ставлять певні умови, рамки та обмеження для МЄП. По-друге, правила розглядаються як детермінанти для тих, хто розробляє та реалізує економічну політику, як засіб проти сваволі та зловживань з боку вищих чиновників. По-третє, правила розцінюються в контексті передбачуваності політичних дій різного спрямування з тим, щоб утримувати «вікно можливостей» для приватного сектора приймати рішення щодо ресурсного наповнення бізнесової діяльності. По-четверте, дотримання правил дозволяє утримувати відносну соціально-економічну рівновагу під час форсмажорних обставин (економічні кризи) та долати їхні негативні наслідки (наприклад, виконання заходів економічної політики у відповідності з характером коливань економічної кон'юнктури).

На користь дискреційного підходу наводяться такі аргументи. По-перше, засновані на правилах системи регулювання на практиці часто виявляються не такими дієвими, як стверджує економічна теорія. По-друге, чинні правила впливатимуть на стандарти

ведення економічної політики доти, поки покарання за їх порушення будуть достатніми аби гарантувати дотримання їх. Прикладом може слугувати недотримання Грецією протягом тривалого часу маастрихтських критеріїв конвергенції, що зумовило не лише глибоку соціально-економічну кризу в самій країні, але й поставило під загрозу стійкість монетарного союзу в зоні євро. По-третє, не існує підтверджень про додаткові вигоди від передбачуваності політики, заснованої на правилах, в силу того, що жодна модель чи прогноз не можуть урахувати всієї сукупності впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на перебіг економічних подій, багато з яких до того ж мають стохастичний (вірогіднісний) характер. По-четверте, базуючись на «точному настроюванні», правила зменшують ризики в умовах стаціонарного стану економіки. Водночас ризики збільшуються через відсутність гнучких механізмів пристосування до змін, що періодично відбуваються в операційному середовищі.

1. Африка и международный экономический порядок. В кн: История человечества. Том VII. XX век. Пер. с англ. Гопала С. и Тихвинского С.Л. — М., 1995. — С.90.; 2. *Streit M.E.* Theorie der Wirtschaftspolitik. — S. 206.; 3. *Розач О.І.* Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій. — К., 2005, С. 619 — 621.; 4. Dictionary of International Economics Terms. Series Editor: J.O.I.Clark. — London, 2006, p.80.